

Nada MATIJAŠKO

Muzej prehrane Podravka

VEZ U BIJELOJ KUHINJI

PRILOG ISTRAŽIVANJU KULTURE ŽIVLJENJA

UVOD

*M*uzej prehrane osnovala je "Podravka" 1982. godine kao mjesto sustavnog sakupljanja, obrađivanja i prezentiranja građe u svezi s industrijskom preradom hrane i građe vezane uz tradicijsku kulturu prehrane. Godine 1989. započinje svoj rad u "Podravki" i Umjetnička radionica. inspirirana elementima hrvatske (podravske) narodne i povijesne baštine. Irena Kuzmić, voditeljica Umjetničke radionice, kreira motive za ručno vezene i tkane proizvode te dizajne za porculansko i keramičko posuđe i kristalne predmete. Marketing "Podravke" koristi proizvodni program Umjetničke radionice za različite oblike svoje djelatnosti. Tijekom vremena uočeno je da bi Muzej prehrane i Umjetnička radionica, ukoliko svoje djelatnosti združe na jednom mjestu, mogli još više doprinosti istraživanju i prezentaciji tradicije, ali i promicanju kulture prehrane na suvremeni, potrebama današnjeg čovjeka primjeren način.

Nakon doseljenja Umjetničke radionice na lokaciju Muzeja prehrane 1994. godine, započinje razdoblje zajedničkog rada. Rezultat toga jesu i dvije izložbe postavljene 1996. godine: "Vuzem - od korizme do Matkane nedele" i "Božićni kinč". Još početkom 1997. godine Irena Kuzmić predložila je da tema sljedeće izložbe budu platneni predmeti što su u raznolikim oblicima ukrašavali kuhinje naših baka. Trake na policama, zidne krpe, spremnice za česalj, četke ili šibice, tabletići, jastučnice, stolnjaci i ručnici, rukom vezeni ili s već otisnutim ("naštampanim") motivima, pridonosili su osobitom ozračju kuhinjskog prostora. Naravno, ta svojevrsna moda mogla je zaživjeti tek u vremenu od početaka upotrebe štednjaka, najprije u građanskim, a potom i u seoskim kuhinjama na prijelazu 19. u 20. stoljeće, čime su dotada zadimljene crne kuhinje postale svijetle, *bijele*. Tako je i naslov izložbe (1) "Vez u bijeloj kuhinji" nastao iz potrebe isticanja važnosti te činjenice za proučavanje ukrasnih platnenih predmeta u prostoru kuhinje. Na mnogima od njih, a najviše na zidnim krpama, nalaze se slikovni prizori, često popraćeni tekstualnim porukama. Tu sadržajnu stranu, koja je i privukla našu pozornost, najvećim dijelom upoznali smo posredstvom primjeraka prikupljenih kod privatnih osoba iz Podravine, Moslavine, Hrvatskog zagorja i Slavonije, posudbom zbirke kuhinjskih zidnih krpa i ručnika od prof. Božidara Kanajeta iz Zagreba, a nešto materijala pronašlo se i u muzejima. Zbirka Božidara Kanajeta, profesora na Rudarsko-geološko-naftnom fakultetu, nastala je iz jedne simpatične pobude. Isprva je prikupljao "kuharice" kako bi ih mogao slati na veselje kolegama koji su se 60-tih godina 20. stoljeća iseljavali u Ameriku, Kanadu i druge zemlje. S vremenom, sve je bolje upoznao najrazličitije sadržaje zidnih krpa i počeo od njih sastavljati univerzalnu "životnu priču". Zbirku koja je još 1998. brojila 120 primjeraka zidnih krpa i ručnika iz raznih krajeva Hrvatske, Slovenije i Bosne i Hercegovine i dalje nadopunjuje, a razgledavanje zbirke uvijek je spreman upriličiti na osobit način - redajući pred gledateljem jednu po jednu krpu kao niz ljudskih želja i težnji, iskustava i istina, od čovjekova rođenja do duboke starosti.

Ali nisu samo stare zidne krpe predmet našeg interesa., *Reklamna krpa* što u sjećanje priziva staru zidnu, i zidna krpa - *umjetničko djelo*, ponovo su nam danas na dohvat ruke i pogleda. Za oblikom svima znane zidne "kuharice", "Podravka" je posegnula još 80-tih godina kako bi odašiljala propagandne poruke potrošačima. Pojedini primjerci mogu se naći u "Podravkinom" odjelu Unapređenja prodaje ili kod potrošača. Njihova pojava kao materijala unapređenja prodaje u svezi je s počecima "Podravkinih" akcija prodaje proizvoda uz "prim". Razmišljajući o tome što bi taj "prim", to jest poklon potrošaču za kupnju određene vrste i količine proizvoda mogao biti, zaključeno je da treba imati propagandne efekte, ali i upotrebnu vrijednost za potrošača, ispričao nam je Ivan Vitković, dugogodišnji rukovoditelj Unapređenja prodaje. Tako se, između ostalog, krenulo s tiskanjem reklamnih poruka na platnene stolnjake, krpe, vrećice, pregače, rukavice. Idejna rješenja dobivena su posredovanjem marketinške agencije Apel iz Zagreba i iz Kreativnog studija "Podravke", a proizvodnja materijala povjerena je "VIS-u" iz Varaždina i "Čateksu" iz Čakovca. Neke od krpa nose na sebi slikovne prizore i propagandne poruke osmišljene tako da izravno podsjećaju na stare zidne "kuharice".

Zidnu pak krpu kao medij umjetničkog izraza, "krpe iz kuhine", uveo je u umjetnost današnjice istaknuti hrvatski umjetnik Vojo Radoičić. Pristupivši tom predmetu toplo i originalno, ostvario je od 1995. nekoliko odlično prihvaćenih izložbi. *"Svoje je nacrtane skice dao izvesti vještim rukama vukovarskih i konavoskih prognanika ... a time je suradnički angažirao one koji su bez svojih kuća, bez kuhinje, bez bliskog im ambijenta."* (T. Maroević, katalog izložbe: Vojo Radoičić, "Krpe iz kuhine", 1995.) Iznimna vještina ručnog vezenja u vezilja "Podravkine" Umjetničke radionice potaknula je ideju da u ovu izložbu uvrstimo i zidne krpe - umjetnička djela. Ali to i ostvariti, mogli smo jedino u suradnji s likovnim umjetnicima. Zahvaljujemo, stoga, svima onima koji su, dostavivši svoje nacrtane radove, omogućili ostvarenje ove izložbe. To su: Josip Cugovčan, Vladimir Dolenc, Franjo Dugina, Toni Franović, Goran Generalić, Josip Generalić, Josip Gregurić, Draženka Jalšić Ernečić, Vlatka Kordina, Irena Kuzmić, Ivan Lovrenčić, Martin Mehkek, Željko Mucko, Zvonko Sigetić, Zlatko Štrfiček, Josip Tot, Sunčanica Tuk, Ivan Večenaj i Nada Zlatar - Lukavski. Prepoznavši platno i konac kao sebi blizak medij, ili ga prihvativši kao izazov, odaslali su nam svoje slikovno-tekstualne ili samo slikovne poruke, svaki putem vlastitog likovnog izričaja, a Mirjana Brgles, Snježana Eršetić, Edita Haramija, Nedreta Husaković, Nevenka Košar, Danica Magaš, Branka Svoren i Radojka Šajatović, vezilje Umjetničke radionice, pretočile su ih u četrdeset sedam radova "veza na platnu".

POD PAROLOM "UKRASI SVOJ DOM"

Ne znajući, u početku, o tekstilnim vezenim predmetima sa slikovnotekstualnim porukama mnogo više negoli o njima zna prosječan čovjek, a to je da su nekoć bili vrlo popularni oblici ukrašavanja kuhinjskog prostora koji su kasnije (kamo, doista?) nestali, krenula sam, s jedne strane prikupljati građu na terenu i raspitivati se o njoj po muzejima, a s druge, u potragu za bilo kakvom, pa i najsitnijom informacijom u literaturi. Željela sam istražiti raznolikost ovih predmeta, ali i njihovo podrijetlo, utvrditi kada i kako su nastali, tko je sastavljao stihove i crtao prizore na njima, ali našla sam se u položaju sličnom onome o kojem je pisao Vitomir Belaj istražujući "Križevačke štatute", a to je posvemašnji nedostatak podataka o njima u starijoj literaturi. Postoje, naime, zanimljive kulturne pojave koje ne pripadaju ni takozvanoj elitnoj kulturi viših društvenih slojeva ni seljačkoj kulturi. Stoga se njima nisu bavili povjesničari, povjesničari umjetnosti, povjesničari književnosti, a

nisu se bavili ni povijesno usmjereni etnolozi (V. Belaj, 1994, 464). Takav je slučaj i s tekstilnim predmetima sa slikovno-tekstualnim porukama, oni nisu izraz autohtone hrvatske seljačke kulture te nisu mogli biti predmetom interesa etnologije kulturno historijske škole, utemeljene po Antunu Radiću kao znanosti o seljačkoj kulturi, a za svaku drugu znanost bili su suviše trivijalni.

U novije vrijeme, međutim, hrvatska etnologija počinje uvidati da ne može zatvarati oči pred kulturnim pojavama koje naočigled postoje samo zato jer nisu izraz autohtone seljačke kulture i počinje proučavati kulturu onakvu kakva ona jest. "Proučavajući ponašanje ljudi, ljestvice vrijednosti koja postoji unutar neke zajednice, svakodnevnoga života, otkrivanjem kulture kao sustava u kojemu pojedini njegovi dijelovi imaju svoje određene uloge (funkcije), etnologija bitno širi područje svoga rada. Kod ovako postavljenih pitanja podjela na seljake, malograđane i elitu iznenada postaje nevažnom." (V. Belaj, 1994, 465). I kao što "Križevački statuti sa svim svojim sadržajem i svom svojom pojavnošću sad postaju legitimnim predmetom etnologije" (isto, 465), jednako tako legitimnim predmetom etnologije postaju sadržajnost i pojavnost kuhinjskih tekstilnih predmeta s porukama. Dunja Rihtman - Augustin u članku "Etnološka istraživanja u gradu - problemi i dileme", dapače, izravno pita: "Kamo su nestale sve one "Gazdarice manje zbori da ti jelo ne zagori" i druge rukom vezene "ljepote" na kuhinjskim zidovima?", i dodaje: "Tko će to saznati, ako se mi etnolozi za to ne zainteresiramo? Jer mi znamo barem ono što je sa stajališta drugih znanosti teško i pretpostaviti, to jest da u tim sitnim stvarima djeluju velika pravila kulturnih procesa, jednako kao i u velikim kulturnim kretanjima koja prate različite ugledne ustanove." (D. Rihtman - Augustin, 1980, 68).

Veliko je i raznoliko bogatstvo tekstilnih predmeta za opremu kuhinje i općenito doma. No, ovim istraživanjem bit će obuhvaćeni samo oni predmeti koji na sebi nose poruke u obliku scene i teksta, samo teksta ili tu poruku izražavaju samo slikovnim prizorom. Među njima najbrojnije su zidne krpe. Zovu ih i "kuharice", "zidnjaki", "vandšoneri" (od njem. Wand - zidni; i šoner, njem. (Schoner), isto što i škuner; škuna, hol. - malena dvojarbolna ili trojarbolna jedrenjača, isto i škuner (engl. schooner), B. Klaić, 1989.), ukrasne kuhinjske krpe, krpe za zid. Budući da nisu uvijek "kuhinjske" tematike, a ponekad ih se može naći i u drugim prostorijama izvan kuhinje, najprimjerenijim mi se čini koristiti naziv - zidne krpe, koji ih najšire, a ipak jasno određuje. Rjeđe ili češće prizor i / ili tekst nose na sebi također i ručnici ("obrisači"), stolnjaci, trake za police ("štrafne"), jastučnice, platnene spremnice za češalj ("češljarke"), za četke ili šibice i ukrasni tabletići ("dekrli").

Navedeni predmeti bili su veoma popularni u gradskim, malogradskim i seoskim sredinama. Podaci o počecima njihove pojavnosti mogu se naći u "Die Anständige Lust - Von Esskultur und Tafelsitten", katalogu izložbe Münchenskog Stadtmuseuma iz 1993. godine, koji, između ostalog, prati opremu njemačke kuhinje kroz povijest. Katalog donosi litografiju u boji iz 1890. godine s prikazom kuhinje i porukom na zidu: "Stets blank und rein der Topf soll sein", te nekoliko tekstova s "Wandschönera", zidnih ukrasa "hinter Tische, Kommoden und Wasserbänke" iz razdoblja od 1900. - 1920. godine. ("Die Anständige Lust...", 1993, 485, 488 i 489). U knjizi "Magyar művészet 1890-1919", izdane u Budimpešti 1981. godine, nalazi se fotografija kuhinje na prijelazu stoljeća s izvezenim "štrafnama na stelaži", zidnom krpom i stolnjakom, s izložbe u tamošnjem Povijesnom muzeju 1976. godine (za ovaj podatak zahvaljujem dr. Olgi Maruševski).

Iz istog vremenskog razdoblja imamo potvrde o ovoj modi i za hrvatske krajeve. Korisne podatke o građanskom životu na prijelazu stoljeća podastrla je, za grad Osijek, Vilma Vukelić (1880 - 1956) u memoarima "Tragovi prošlosti". Emancipirana žena puna duha i životne radosti, kakva je već bila, Vilma odskaque iz svoje sredine pa općenito o životu djevojaka iznosi zanimljiv stav: "Vrijeme čekanja

na veliki događaj (misli se na udaju, op. N.M.) ispunjavalo se svakovrsnim beskorisnim zanimacijama: stranim jezicima, prebiranjem po glasoviru, oslikavanjem svile, mukotrpnim ručnim radovima u svim tehnikama pod parolom "Ukrasi svoj dom". (V. Vukelić, 1994,152). Za jednu suvremenicu kaže da je "... kukičala, plela i vezla tehnikama filet guipure i pointlace i zgotovila više stotina metara čipke, nekoliko tuceta poklopčića za šalice..." (isto, 93). Također navodi da su školska djeca izrađivala "kuharice" za svoje učiteljice (isto, 62).

Stil života građanskog srednjeg staleža dade se iščitavati i iz časopisa popularnih na prijelazu stoljeća, kao što su "Wiener Mode", "Blatt der Hausfrau", "Gartenlaube". U brojevima "Parižke mode", prvog lista za žensku i dječju odjeću i za ženski ručni rad na hrvatskom jeziku, koji je počeo izlaziti 1895. godine, može se naći različitih predložaka za vezenje uresa za ormare i vitrine, platnenih vrećica za čajnike i za kutije za držanje kave, uresa za "vaserlajtung", "čuvalica za zid", postolnjaka, držača za četke, za šibice, ukrasnih ručnika, pokrivala za šivači stolić, stolnjaka, salveta i pregača. Draginja Savić, urednica "Parižke mode", ranije predstojnica Ženske obrtne škole u Zagrebu, "Hrvaticam - domorotkinjam toplo preporuča širenje ovog lista". Preporuka je zasigurno imala odjeka i među učiteljicama koje su poučavale žensku djecu šivanju, pletenju, vezenju, šlinganju i frandanju, kako je to već bilo propisano školskim programima (osnovama).

Popularizaciji različitih vezenih predmeta za kuhinjsku upotrebu doprinosila je, osim škole i časopisa, i mogućnost nabave već "fordrukanih" (fordruk, njem. (vor - ispred + Druck - tisak, štampa) uzorak, obrazac (kod nas obično otisnut na platnu po kojem se veze); zovu ga i "predtisak"; B. Klaić, 1981. (predložaka za vezenje na tržnicama i u gradskim i malogradskim trgovinama. "Osim na domaćem platnu, majstori (drukeri) utisnuli su (drukovali) razne uzorke na šifonskom platnu i prodavali su platna sa nacrtanim motivima na tržnici", čitamo u katalogu izložbe "Tekstilno rukotvorstvo slatinskog područja" (D. Šuvak, 1996, 14). "Bolji dućani imali su perforirane uzorke te su plavom kredom prelazili preko rupica ostavljajući trag za švelo, a uz to su nudili i konac" izvještava nas Božica Brkan u jednom od svojih nastavaka "Enciklopedije špeceraja" (Večernji list, 25. 10. 1992.). Žene su i same precrtavale motive jedna od druge. To se radilo uz pomoć zamašćene žlice i tankog papira položenog na već izvezeni predmet. "Kosa se nije prala svaki dan, žlicom se povuklo po glavi pa po papiru i mustra je zišla van", može se čuti od mnogih kazivačica.

Tekstilni predmeti za opremu kuhinje bili su dio djevojačke spreme za udaju. "Bake i majke podučavale su djevojčice obradi niti i tkalačkim vještinama već od ranih godina. Uz majčinu pomoć djevojka je pripremala svoju "otpremninu" za udaju. U njoj je znalo biti 12 stolnjaka, ... 12 pamučnih i 12 prednih ručnika "obrisača", ... 8 kuhinjskih krpa za zid, 8 "štrafjni" za kuhinju i 8 "štrafjni za ormar", ... razni tabletići i "jastučki"..." (D. Šuvak, 1996, 16). Opisujući svadbene običaje sela Virje, Miroslav Dolenc - Dravski navodi da je za "mladenkino ruho ... okre 1900. pa sve do 1920. leta dekla morala dobiti od 6 do 10 stolnic, 2 - 3 stolnjaka, 10 obrisačov ili više, ... Išle so i "kuharice" (2 - 3), a se so kuharice morale biti našite. Išle so na zid, a mlada sneha je je morala pometati po steni v kuhinjo dok je išla zmetat (metenje kuhinje je svadbeni običaj što ga mlada snaha obavlja u ponedjeljak rano ujutro u svom novom domu, op. N. M.)". (M. Dolenc - Dravski, 1987, 68).

O vremenu nastanka, načinu izrade, odabiru sadržaja, o funkcijama i značenjima tekstilnih predmeta sa slikovnotekstualnim porukama, rječito govore kazivači i kazivačice u čijim su se domovima ti predmeti nalazili.

"Bilo je to lepo, i muškima, to je bil ukras kuće, žena je znači bila vredna i uredna, ljudi su to poštivali", kazuje Barica Kelek iz Hlebina (rođena 1927. godine). "Ja sam toga imala kaj sam sama vezla, onda,

imala sam od svekrve i od bake kaj smo ju doranili, to je bila malo bolša familija, ta je baka bila udata za nadzornika pruge, njezine vezene stvari su mi ostale. Na selo je to zgrada došlo, to su imale gradske gospođe. "Kuharice" smo imali, sećam se ko dete, po tri: ober stola, blizu špareta i di smo se mivali, da se zaštiti zid od špricanja, i drugde di je bilo mesta po steni. Znale su se dekle jedna drugi to pokloniti. Nekad za svate nisu bili veliki pokloni, "kuharicu" joj je, veli, poklonila."

"Nije se išlo po zabavama nego se s kolegicama, mamom ili bakom moralo doma biti i našivavati", priča Anica Petričević, rođena 1955. godine u Gornjoj Velikoj. "Baka je znala reći: "To nisu nikakve cure koje nemaju našive, moraš delati!" "Ženile se bute, nete ništ imale", vikala je mama. Merkve (konce) i slike (prizore), sama sam si birala."

"Zidne krpe je moja mama sama risala", govori Anđela Pintarić, rođena 1920. u Podravskim Sesvetama. "Nekoje su si žene na placu kupovale, mi smo sve same: mama je stkala, prerisala sa gotove krpe, i dala nam delati. Sestra je dobila četiri, i ja sam dobila četiri. I dok sam se vdala još sam si slagala. Imala sam veliku kuhinju i kaj buš del? Cde je dimnjak, pokrije rupu, bila je i mala uzidana niša na zidu, i nju sam pokrila. U kuhinju su ulazili svi: susedi, gosti, pa pogledati i pročitati kaj je na tim krpama, to je bilo jako zanimljivo. Bile su te fordrukane krpe, kaj su se vezle, a bilo je za kupiti i mam gotovih, rekli smo, "naklopanih". Pri nam je to fordrukala Šantićeva Sofa, i Bregovčeva Polona v Razlevu, imala je šablonu. V Kloštru je bil farbar kaj je to znal "klopati", čak i obrisače i češljarkje. A moja mama je imala matku, jako su se pazile. Za nju je mama isto tkala i risala i davala kaj si je našivavala. Za našivavanje smo imali "merku", "pismo" bi se razišlo. Merka se kupovala v dućanu, ali koja se ni rastavljala."

Anđela Godek, rođena 1919. u Peterancu, sjeća se: "Moja mama, rođena 1888., delala je "Zadnju večeru". Kad se udala, imala je 18 godina, delala ju je znači negdje između 1905. i 1910. godine. Ta bi krpa morala negde još biti. Nije bila fordrukana, mama ju je sama prerisala. Inače su žene kupovale fordrukane krpe na sajmu u Koprivnici, išle su i v Zagreb pak su donesle nove mustre, onda su si precrtavale. Najviše su vezle "žnjoricom" ili "štilštihom", rekle su mu i "bod za iglom", onda lančancem, a križićima baš ne puno. Na krpe je uglavnom išel konac jedne boje, crveni ili plavi."

Razmotrimo sada kakvi su to tekstovi, prizori i motivi bili bliski hrvatskom građaninu i seljaku, jednako kao i nekom srednjoeuroljaninu te su ih, na tekstilu aplicirane, tako rado pribavljali, izdvajali za njih svoj novac i trud i podastirali u svom domu na uvid prijateljima, susjedima, kumovima, rođacima...

Osim zbirke zidnih krpa i ručnika Božidara Kanajeta, pregledala sam još oko sto pedeset zidnih krpa i oko pedeset primjeraka ostalih vrsta tekstila s porukama u domovima kazivača u Koprivnici, Đurđevcu, Ivancu, u Kunovcu, Koprivničkom Ivancu, Rasinji, Hlebinama, Virju, Podravskim Sesvetama i Viljevu (kod Donjeg Miholjca). Kolegice etnologinje Vesna Peršić Kovač i Draženka Jalšić Ernečić dale su mi na uvid primjerke tekstila od svojih baka iz Križica (Moslavina) i Kućana kraj Ludbrega te iz Muzeja grada Koprivnice, a Jana Mihalić zidne krpe iz Gradskog muzeja u Karlovcu. Podatke o tekstilu s porukama dobila sam i od Vlaste Šabić (Muzej grada Osijeka), Melite Habdija (Gradski muzej Križevci), Edite Janković - Hapavel (Galerija Stari grad, Đurđevac) i Helge Zglav Martinac (Muzej grada Splita) te od Nade Jačmenica, voditeljice folklorne skupine "Zvirek" iz Sv. Križa Začretje i Vesne Štruklec, članice Društva prijatelja narodnih običaja "Maska" iz Ivanca. Četiri zidne krpe i osam traka za police čuva se u Muzeju prehrane. Ovdje će, nadalje, biti od koristi i ona malobrojna literatura koja donosi građu, to jest fotografije ili opise slikovnih prizora i tekstualnih poruka vezanih na platnenim predmetima. To su katalogi izložbi: "Pisana riječ u Hrvatskoj" (1985.),

"Die Anständige Lust - Von Esskultur und Tafelsitten" (1993.) i "Tekstilno rukotvorstvo slatinskog područja" (1996.), zatim članak Božice Brkan "Kuharice, manje zbori!" (Večernji list, 25. 10. 1992.), romani Pavla Pavličića: "Šapudl" (1995.) i "Kruh i mast" (1996.), roman W. G. Fishera "Stanovi", u nas preveden 1995. godine i "Krapinska purgerska kuhinja" Ane Töpfer (1995.). Mahom objavljeni u posljednjem desetljeću 20. stoljeća pisani izvori svjedoče o povećanom zanimanju za ovu preživjelu modu upravo u današnje vrijeme. Tome u prilog treba dodati i izložbu "Jedimo, pijmo i veseli budimo" koju je etnolog Zvonimir Toldi priredio 2002. u Muzeju Brodskog Posavlja u Slavanskom Brodu, a Božidar Kanajet svoju je zbirku izložio već nekoliko puta u raznim prostorima u Zagrebu.

Građa se može sakupljati i nadalje, takoreći unedogled, ali već i ovo sakupljeno dostatno je za analizu koju sada valja poduzeti. Tekstilni predmeti za opremu kuhinje, a na kojima se javljaju slikovne i tekstualne poruke, mogu biti od platna domaće izrade ili od tvorničkog "šifona" (franc. chiffon - tanko bijelo platno).

Upotrebna funkcija predmeta uvjetovala je njihove dimenzije. Ručnici su široki između 32 i 39 cm, a dugi 140 do 180 cm. Stolnjaci su široki 140 do 160 cm, a dugi 180 do 200 cm. Traka za police ima raznih: 50 x 21 cm, 80 x 17 cm, 90 x 16 cm, 120 x 13 cm, 145 x 18 cm. Spremnice za česalj ili četke su 20 x 30 cm, spremnice za šibice 9 x 14 cm. Jastučnice su nevelike: 40 x 40 cm, 40 x 30 cm jer služe za oblačenje ukrasnih jastučića, a sličnih su dimenzija, pa još i manjih, tabletići ("dekrli"). Zidne krpe najčešće su pravokutnog oblika, 80 x 50 cm, nešto malo veće ili malo manje. Razlikujemo "fordrukane" predmete, koje je tek potrebno izvesti, od "gotovih" ("štampanih", "naklopanih"), na kojima su motivi već otisnuti. Majstori "drukeri" i "farbari" prodavali su ih na tržnicama, a isti prizori i stihovi mogli su se nabaviti u raznim krajevima Hrvatske. "Mustre" su se širile i tako što su ih žene same kod kuće precrtavale. Pri tome su ponešto izmijenile tekst ili prizor, ponekad posve izostavile tekst, pod prizor potpisan jednim tekstom stavljale su drugi koji im se više sviđao. "Štampani" motivi redovito su višebojni, a oni rukom vezeni češće su jednobojni. Najomiljenija je plava boja konca, gotovo isto toliko i crvena boja, ali se mogu susresti i radovi samo crnim, zelenim, ljubičastim ili žutim koncem.

Najčešće se veze bodom ovijenca (zovu ga i "štilstih", od njem. Stielstich, "bod za iglom" ili "žnjorica"), zatim lančancem, križićima, pečkim vezom, kosovskim ili "bodenim vezom". Osobiti "caklini" često ukrašavaju završetke platna, a na ručnicima umjesto "caklina" znaju biti "štranceli", "frande". Zidne krpe ponekad su obrubljene kupovnim trakama, jednobojsnim crvenim ili plavim, ili sa motivima cvijeća, lađica i vjetrenjača, šahovnice i slično.

Scenski prizori i tekstualne poruke mogu se razvrstati prema sadržaju, odnosno po temama. Tekstovi će biti ispisani onako kako se nalaze na predmetima, zajedno s gramatičkim i pravopisnim nepravilnostima, ukoliko ih ima. Mjesta na kojima tekst prelazi u drugi red bit će označena kosom crtom. Budući da su prizori i tekstualne poruke najzastupljeniji na zidnim krpama, daljnja analiza će se u najvećoj mjeri i baviti njima, ali će pokazati, u mjeri u kojoj to dopušta građa, i prizore i tekstove na ostalim tekstilnim ukrasnim predmetima.

I. BOŽJI NAJLJEPŠI SJAJ / NEKA OSVIJETLI DOM TAJ

Prvu skupinu čine prizori i tekstovi religiozne tematike, vezeni na ručnicima, zidnim krpama, stolnjacima i jastučnicama. Prizor "Posljednje večere" veoma je čest na zidnim krpama, a uz crtež

ide tekst:

- **Zaista, zaista vam kažem, jedan između vas izdat čeme.**

Anđeli čuvari prikazuju se uz tekstove:

- **Svi dobri anđeli / U snu te čuvali**

- **Anđeli ti na pomoći bili, / u snu te nosili**

- **Anđelu moj blagi, moj čuvaru dragi.**

Na jednom ručniku uz crtež anđela čitamo:

- **ANĐELUČUVARUMO / JPUSTIMEUSTAN / SVOJ. / B H.**

Dva simetrična anđela ispod cvjetnih vjenčića, pridržavaju krajeve "mašne", a tekst kazuje:

- **Bože daj mome domu / Puno svake sreće / Svaki dan sve veće / Nesreća nek bježi. / Ljubav se osvježi.**

Drugi put, na jastučnici, dva su anđela, križ, dva srca i cvijet, popraćeni riječima:

- **Sveta srca Očuvajte nas.**

Četiri anđela zaposlena oko pripremanja hrane, leptiri i obilje voća, prikazani u razigranoj kompoziciji, govore nam:

- **Božji najljepši sjaj / Neka osvetli dom taj.**

Prikaze lika Isusovog i lika Marijinog susrećemo jednako često bez teksta, kao i s tekстом:

- **Sveto srce Marijino Moli za nas.**

Prikaz raspela, žene koja moli klečeći pred njim, a u daljini se vide selo i crkva, "štampan" je jednom uz tekst:

- **Molimo se / Bože Tebi / da nikada / grešili nebi.,** drugi put uz molbu:

- **Dragi Bože ja te molim, / daj mi onog koga volim.** Moli se i ovako:

- **Kuda idem Boga molim / Da se stobom razgovorim** i preporuča:

- **U svakoj nevolji uzdaj se u Boga.**

Ili: plavim koncem izvezena unutrašnjost kuhinje i lik žene, a kroz prozor ulaze zrake sunca vezene crvenim koncem, i poruka:

Dobri Bog svojim znakom nek / obasja naš mili dom.

Jedna "štampana" zidna krpa prikazuje Majku Božju Bistričku uz tekst:

- **Majko Božja Bistrička / Moli se za nas / Mi smo Tvoji vjernici daj usliši nas!,** a jedan ručnik od kupovnog platna, s vrlo finim "šlingerajem" pri užim krajevima, donosi tekst vezen žutim koncem:

- **Isuse. Moj. Milosrđe. Smiluj. / Mi. se! / Ne sudi. Pomojima. Grijesima. / Nego Posvojoj. Svetoj Milosti. / Majko. Božja. Lurdska. Moli. / Se. Za me! / Kada Dođe Smrti. Čas. / Dođi. Majko. Tiponas.**

Stolnjak star oko stotinu godina naziva:

- **HVALJEN ISUS.**

Drugi pak zbore:

- **SLAVA BOGU NA VISINI A MIR LJUDIMA DOBRE VOLJE**

- **GOSPODINE SPASI NAS**

- **VELEHVALJEN I SLAVJEN BUDI ISUS U PRESVETOM OLTARSKOM SAKRAMENTU**

- **SRCE ISUSOVO BUDI NAŠE SPASENJE**

- **SRCE MARIJINO BUDI NAŠE UFANJE.**

II. PROŠAO SAM SVIJETA DOSTA AL KOD TEBE SRCE OSTA

Drugu skupinu čine scene i tekstovi u vezi s prošnjom, prijelazom mlade žene u mužev dom i uopće s ljubavnim temama, kakvima su djevojke, pripremajući svoje "otpremnine" za udaju, ukrašavale zidne krpe i ručnike. Velikoj popularnosti romantičnih prizora razlog je dijelom i u tome što se izražavanje naklonosti između mladića i djevojke, na otvoren način, nije smatralo poželjnim. "O ljubavi se nije govorilo", podsjeća jedna kazivačica, pa je djevojačka osjećajnost svoj put do svjetla dana krčila dugotrajnim vezenjem ljubavnih stihova na bijelom platnu.

Grana procvjetale ruže i djevojka na prozoru, a pod prozorom dvije ovčice i poziv:

- *Procvala mi ruža na prozoru, / Dođi mili dragi na večeru.*

Ili:

- *U vrtu je ruža procvetala draga dragom ljubav obećala.*

Sličan prizor naći će se i uz tekst:

- *Ruža vene trn ubada prava ljubav sve nadvlada.*

Golub i golubica na grančici, u okviru koji čini da se doimaju kao u svojoj kućici, a uz donji rub piše:

- *Ptičice poleti brzo dragom mom / i reci mu da ga ljubim dušom svom.*

Golubovi su vjesnici ljubavi:

- *Bijeli golub Pepeljugi priča, / da će skoro vidjet kraljevića*

- *Kao ovi golubovi što se ljube vječno / mi ćemo se voljeti i živjeti srećno*

- *Kako golub golubici guče / Tako i ja ljubim moje milo luče.*

Žena i muškarac kao zaljubljeni par prikazuju se na različite načine: smješteni pod cvjetne girlande, ili u holandskom pejzažu, zatečeni u zagrljaju na klupi ili u zagrljaju plesa, pri darivanju cvijeća, pa čak i prstena, izjavljuju ljubav jedno drugome:

- *Prošao sam svijeta dosta / al kod tebe srce osta*

- *Na istoku se sunce rađa / zapadu pomire. / U srcu mom se ljubav nađe / Tom u grobu umire.*

- *Svakog dana, svake noći, na te mislim, hoćeš doći, / Da ti kažem: ljubav moja, / uvijek, bit će, samo tvoja.*

- *Oj Ančice dušo moja / medena su usta tvoja / Ljubi draga samo mene / za tobom mi srce vene.*

- *Ja te ljubim dragi moj / dala bi ti život svoj*

- *Ljubica i ruža to je lijepo cvijeće / gde se dvoje vole zaboravit se nikad neće.*

- *Vene cveće vene sve ali naša ljubav ne*

- *Uzećute neka znaju živjet ćemo ko u raj*

- *Ovo cvijeće nek nam kuću krase Da se naša ljubav ne ugasi*

- *Cvati. cvati jorgovane. Usreći nam mlade dane*

- *Ispod grana jorgovana / sastaju se svakog dana*

- *Izvor teče iz dubine hući / ako neznaš uzdisati ljubav te nauči.*

I ručnici su nositelji ljubavnih poruka, kao na primjer ove:

BILISMO U BAŠCI / BRALI SMO CVEĆE / JA SAM NJU LUBIJO / ONA MENE NEĆE.

Počesto ćemo naići na motiv zaljubljenog para u holandskom pejzažu kojeg ne prati nikakav tekst. Motiv se javlja na zidnim krpama, ručnicima, "deklima", jastučnicama, čak i "štrajfnama", a vezen je plavim ili crvenim koncem.

Darivanje licitarskog srca poznati je izraz naklonosti. Takav prizor nalazimo na zidnim krpama uz tekstove:

- *Srce šalje srcem srcu dragovoljno i*

- *Da je davno moje srce tvoje priznajem / kao dokaz još i ovo srce ti dajem.*

Ponekad prizori obiluju detaljima koji upućuju na pripadnost para višoj društvenoj klasi: zvjezdano nebo i mjesec osvjetljavaju ugođaj raskošnog građanskog stana, ženu s lepezom i muškarca s knjigom u ruci, ili: na balkonu neke vile, zaljubljeni par uživa u romantičnom pogledu na jezero. Tekstovi su u službi idiličnih prizora:

- *Mjesec bleedi i zvjezda sjaj / U ljubavi čine raj.,* odnosno:

- *Još jednom ljubiti mi daj / Dok cvate cvijeće i maj.*

U građanskoj sobi otac i majka dočekuju prosca koji donosi košaru punu cvijeća i govori:

- *U srcu ljubav nosim, milu ti kćerku prosim..*

Djevojka odjevena i počešljana prema modi 20-tih godina ovoga stoljeća stoji pred kućom među cvijećem u "teglama" i uzdiše:

- *Cvate ljubičica cvate i ruža, / a ja sam još uvijek sama bez muža.,* uz isti prizor drugi put poručuje:

- *Redila sam spremala sam kuću majke svoje. / A sad redim i spremam gdje je zlato moje!*

Jednom uz vrč u zdjeli, drugi put uz prizor djevojke s košarom cvijeća i "teglom" tulipana, mlada snaha poručuje i ovo:

- *Pripremite mi zlatan pehar iz kojeg ću vodu / piti. / Mili moji roditelji i vama ću dobra biti.*

Poruku snažne osjećajnosti nalazimo na svatovskom ručniku. Osim usklika *ŽIVILI MLADJENCI,* na njemu pri jednom kraju čitamo:

- *ZBOGOM, TATA, ZBOG / OM, MAMA, ODE, VAŠE / CVEČE, PUTUJUČI, TUĐO / J, KUČI, NEPOZNATOJ, M / AJKI, ZBOGOM, SELO,* a pri drugom kraju: - *DOBRO, VEČE, TATA, / MAMA, OTVORITE, SN / AJI, VRATA, JA, PREDAJE / M, VAM, RUO, MOJE, A VI, M / ENISUTRA, ZLATO MOJE.*

III. GOST NAM MIO MA OD KUDA BIO

Udate žene, domaćice, rado su birale tekstove koji su izražavali njihove dobre želje za postignućem sreće, zadovoljstva i obilja u životu, za sve one koji su u njihovu domu:

- *Svaki dan od zore rane / sunce sreće nek ti svane*

- *Kamo cvijeće tamo i radost,*

a također i njihovu gostoljubivost:

- *Dobro došli mili gosti*

- *Gost nam mio ma od kuda bio*

- *Dobro došli mili gosti nije vreme da se posti! / Imamo svega voće i slatkiše, pa i cveća da nam miriše!*

- *Sladana voća zdjela je puna / čeka mi druga, kumu i kuma*

- *Gdje su pune zdjele gosti se vesele*

- *Jedimo ... pijmo ... / veseli budimo...*

- *Koga srce boli nek si bira što od jela voli.* Poznato je bilo i ono:

- *Svakog gosta tri dana dosta,* ali neke su kazivačice rekly da im se taj tekst nije sviđao. Crteži koji idu uz ove poruke prikazuju zdjele prepune voća, pladnjeve pune jestvina najrazličitijih vrsta, atmosferu užurbanih priprema za doček gostiju, poslužitelje jela u stilskim kostimima.

Ponekad su tekstovi nostalgичnog raspoloženja:

- *Sreća je kao cvijeće / prolazi i vratit se neće*
- *Što je nekad bilo zbilja sad je samo iluzija.*

IV. RUKA RUKU MIJE, OBRAZ OBADVIJE

Održavanje higijene prakticiralo se na selu u kuhinjama. Umiti se moglo iz kakve "struganjke" na klupčici ili stolcu, ali, s utjecajem građanskog stila u opremanju stambenog prostora, pojavili su se i na selu stalci za umivanje. Drveni ili jednostavan metalni stalak za emajlirani lavor, kantu s vodom i sapun jeftino je ugledanje na ljepše primjerke iz građanskih kuća. Služili su za odlaganje porculanske zdjele za umivanje i vrča za vodu, a nalazili su se u spavaćim sobama. Običan puk, koji nije živio takvim višim standardom, mogao je barem izvesti njegovu "sliku". Stoga je na zidnim krpama uz stalak za umivanje čest crtež porculanskog vrča i zdjele, ukrašenih cvjetnim motivima. Crtež je popraćen nekim od tekstova:

- **RUKA RUKU MIJE, / OBRAZ OBADVIJE**

- *Ladna voda ta prija, umi se ti pa ću i ja*

- *Kad žena nije čista, ne vrijedi ništa.*

Edukativnu ulogu imaju prizori majke i sina ili majke i kćeri, uz poruke:

- *Voda je zdrava kažu ljudi / zato se peri i uredan budi, odnosno:*

- *Umi se svakog dana, nemoj biti neoprana.*

Dva patuljka na ljestvama stoje uz veliki vrč i poručuju:

- *Čistoća je - poluzdravlje.*

Prizori pranja ruku, donošenja vode ili crteži stalka za umivanje, zdjele i vrča mogu biti i bez ikakvog popratnog teksta.

Skupini poruka higijenskog sadržaja valja pridodati i jednostavne zapise poput onog **Dobro jutro** na ručnicima, malim "deklrima", ili natpis **ČEŠALJ** na "češljarkama", odnosno **ČETKE** na spremnicima za četke koji, uz kakav cvjetni ili zoomorfni motiv, ili upravo s crtežom češlja, četke ili stalka za umivanje, imaju za cilj upadati u oči, podsjećati na svakodnevno održavanje higijenskih navika. Ponekad je u tu svrhu uloženo i puno više truda, kako to pokazuje ručnik na kojem je pri jednom kraju vezena košarica s raznobojnim cvijećem i tekst:

- **HOĆE LI DOĆI ONAJ DRAGAN LEPI / DA MI BERE OVO MOJE CVIJEĆE / KOJE NIKAD POVENUTI NEĆE!**, a pri drugom kraju dvije grančice ruža i pupoljaka, uz tekst: - **TKO SE BRIŠE PLA / TI STO. DINARA SAMO / DRAGI BRIŠE SE / BADAVA / BARICA.**

V. KUJARICE BUDI ČISTA DA SE SUDJE UVJEK BLISTA

Petu skupinu čine vezeni savjeti posebice u vezi s čistoćom posuđa i kuhinje. Uz crteže domaćica zauzetih nekim kuhinjskim poslom, idu poruke:

- *Čisti lonac čista zdela i u njima dobrog jela*

- *Kuharice budi čista da se sudje uvijek blista*

- *Kuharice budi vrijedna da kuhinja bu uredna.*

Domaćica zatečena u trenutku predaha poručuje:

- *Moj posao veselo vršim, a kuhinju u redu držim.*

Nade se i savjeta namijenjenih kuharicama koje su zaposlene u građanskim kućama:

- Drži čisto Kuharica / da te diči gazdarica

- DIM JE KO DJAVO, IAKO SREĆU ON RADO DONOSI SVIMA / BAŠ NIJE PRAVO DA KUHARICA ZBOG NJEGA NEZGODE IMA. / DA BRZO SKINE TRAGOVE CRNE KUHARICA TREBA DA PAZI, / I ONDA NEĆE GAZDARICA SA VIKOM U KUJNU DA DOLAZI. Ovaj potonji savjet čitamo uz scenu kuhinje s velikim zidanim štednjakom, pipom za vodu i finim posuđem. Gazdarica i kuharica su u kuhinji, a u drugoj prostoriji kroz otvorena vrata vidimo dimnjačara.

Na kuhinjskim "štrafnama" izvezene su čaše, šalice, vrčevi, čajnici, žlice i vilice, tanjuri, mlinci za kavu, "konglufenke", pa čak i domaćice kako valjaju tijesto i kuhaju pri peći. Premda na tim primjercima nema ispisanih tekstova, njihova je poruka slična onoj koju, na njemačkom jeziku, nalazimo na kompletu od četiri "štrafne":

- Des Hauses Schmuck ist Reinlichkeit. / Des Hauses Glück ist Zufriedenheit. / In jedem Schrein soll Ordnung sein. / Sich regen, bringt Segen.

VI. KUHARICE MANJE ZBORI DA TI RUČAK NE PRIGORI

U šestu tematsku skupinu uvrstit ćemo tekstove i prizore na zidnim krpama koji, preko veličanja dobrih jela, marljivosti, štedljivosti te savjetima za skladan brak i valjan odgoj djece, progovaraju o odnosu žene (supruge, majke) i obitelji. Najčešće su poučni, ali znaju biti i zabavnog, šaljivog te aluzivnog karaktera.

- **Kuharice manje zbori da ti zafrig ne prigori**
- **Kuharice dobro kuhaj ali ipak novce čuvaj.**
- **Skuhala si ručak fino / Pa uz njega paše vino.**
- **Radi i štedi / ali dobro jedi**
- **Kuharica drva štedi da joj ručak više vrijedi**
- **Tko ne štedi / malo kući vrijedi**
- **Ručak spremam puna sreće. / A šalit ću se ja doveče!**
- **Na stolu svega ima još nam fali samo vina**
- **Kuharice zlato moje tebe hvali jelo tvoje**
- **Kuharica mlada spretna, u svom domu uvijek sretna**
- **Kuharica / što je mlada / Večera je odma slada.**

Prizori oivičeni viticama, geometrijskim ili cvjetnim bordurama, ili onima s trešnjicama, šljivama, gljivama..., na kojima vrijedna domaćica s veseljem kuha, mijesi, sjecka..., strpljivo odgaja svoju djecu, zadovoljno ispraća i dočekuje muža - hranitelja obitelji, spretnog lovca, brižnog supruga i oca, izraz su onih ideala i vrijednosti koje su njegovale seoske inokosne obitelji, osamostaljene od seoskih obiteljskih zadruga, ali i gradske radničke obitelji, mada ih nisu u stvarnom životu uvijek mogle i ostvarivati:

- **Majka voli svoju djecu malu / sve ih uči i daje im hranu.**
- **Dobra djeca odmalena / pomažu da se ručak sprema**
- **Ako hoćeš kuhat znati moraš prvo suđe prati**
- **Seko daj mi taj kolačić / jer ću pojest sad moj palčić.**
- **Kuhati nije šala / osobito kad je kuharica mala.**
- **Još sam kuharica mlada / zato ne znam što ću kuhat sada**

- Doručak sam ja donijela / neka bude puna zdjela
- Kuharice skuhaj ručak fino / pa ćeš dobit novaca za kino
- Vrijedna žena dobar ručak sprema
- Ljubav i dobar ručak / upamti savjet taj, oni će stvoriti tebi i tvome mužu raj
- Mudra žena mora znati muža ljubiti i kuhati
- Koja žena muža čuva dobar ručak njemu kuha
- Koja žena muža voli nikad juhu ne presoli
- Dobar objed mužu daj u kući će biti raj
- Vrijedna žena muža začara jer na vrijeme pečenje stvara
- Za svakog muža sreća je ta, kad žena dobro kuhat zna
- Najveća sreća za moža / je žena ki dobro kuhat zna!
- Objed skuhan sve u šali. / Al će mužić da ga hvali!
- Kad mi ručak uspije muž mi se nasmije
- Mani se šale čoveće / izgorit će mi pečenje šalit ću se do veće
- Nemoj nikad jelu / prigovarat jer ćeš / stime neugodnost / stvarat.
- Dobro kuhaš srce moje to je sreća za nas dvoje
- Moja žena, moja djeca najveća mi divota! / Za njih radim i oni su ukras moga života!
- Naša djeca naša radost neka znadu što je mladost.

Poruke koje su izraz težnji k idealu obiteljskog života nađu se i izvan oblika zidne krpe. Takav su primjer četiri trake za kuhinjsku vitrinu na kojima, iznad vezenih žlica, vrčeva, čaša i šalica, piše:

- *Male stvari - Slogom rastu. - A nesloga. - Sve pokvari.*

Neki tekstovi sa zidnih krpa podsjećaju pak da uvriježeni sustav vrijednosti nije poželjno remetiti:

- *Dragi mužu uvečer nemoj odlaziti jer ja ću sebi drugog pozvati*
- *Dragi mužu tačan budi u 12 sati / ne dođeš li točno drugog ću si zvati*
- *Kad muž za kuhinju neda novac stoji mu na štednjaku prazan lonac*
- *Zašto gledaš sad u lonac kad mi nisi dao novac?* kao i tekst:
- *Dimnjičaru djavolsko stvorenje, / ne diraj me izgorit će mi pečenje*
- *Čuj Magdalena ne ljubim te više ja / varala si me sad ću tebe ja.*

VII. JEDIMO ... PIJMO ... VESELI BUDIMO

Premda je već i znatan broj prethodnih poruka obilježen hedonističkim svjetonazorom, snažan hedonizam izići će na vidjelo još i u obliku različitih drugih zapisa i prizora (zdjele prepune voća, košare pune cvijeća, mačići u igri, lik male gušcarice, pejzažne scene), koji uzdižu trenutke životnih radosti ili aludiraju na njih:

- *Dobro voće lepi cvet ulepšava ovaj svet*
- *Ali je lijep ovaj svijet / tu je potok tamo cvijet.*
- *Mladost je radost!*
- *Jedimo ... pijmo ... / veseli budimo*
- *Voće kad je zrelo najbolje je jelo*
- *Igraju se mace male i zbijaju razne šale*
- *Svirajte mi sve do sunca žarka evo vama zato cijela hiljadarka*
- *Sviraj dragi još sam mlada plesala bi rada.*

- **KO RANO RANI / DVE SREĆE GRABI.**

- **Muško žensko staro mlado zrelo voće jede rado**

- **Puna kuća, voća, slada, al najslađa žena mlada**

- **Mala nada rad bi voća jela uzela bi kad bi samo smela**

- **Dobar pekar dobro i pečivo uzmi cura ne bude ti krivo**

- **Veselo momci žurno kući tamo vas čekaju poljubci vrući.**

Slikovno-tekstualne poruke mogu, dakle, biti: religiozne, ljubavne, gostoljubive, poučne, idealizacijske, hedonističke... Svi oni komadi platna na kojima ih nalazimo, i danas rječito svjedoče o sustavu vrijednosti prihvaćenom od naših predaka. Prilično velik broj formulacija prepoznat ćemo kao izraz konzervativnog duha koji položaj žene u društvu vidi isključivo u njezinom djelovanju unutar četiriju K - Kinder (djeca), Küche (kuhinja), Kleider (odjeća) i Kirche (crkva). Mnogo puta, međutim, formulacije su izraz očuvanja pozitivnih tradicijskih vrijednosti, prosvjetiteljskih i demokratskih ideja. Primjer zidne krpe s vezenim likom Stjepana Radića i tekstom:

- **Vjera u Boga i Seljačka sloga**, kakvu su mnogi Hrvati imali u svojim domovima, zorno pokazuje kako su ovi predmeti umjeli biti i subverzivni. Zbog posjedovanja ovakvog ukrasa ljudi su čak "imali posla" sa žandarima stare Jugoslavije.

Za tekstilne predmete sa slikovno-tekstualnim porukama možemo, stoga, reći da imaju dvije važne funkcije: 1. upotrebno-ukrasnu, 2. komunikacijsku.

Obje njihove funkcije, međutim, došle su do punog izražaja u sasvim određenom vremenskom razdoblju, tj. od prijelaza iz 19. u 20. stoljeće do sredine 20. stoljeća. Zašto je tome tako, i što je uopće bio poticaj jednoj takvoj modi ispisivanja poruka i crtanja prizora na tekstilnim predmetima kućanske upotrebe, pitanja su na koja ću pokušati odgovoriti uz pomoć materijalnih, društvenih i kulturnih činjenica, koje su međusobnom interakcijom mogle pogodovati nastajanju ove pojave.

Kao prvo, od velike su važnosti promjene materijalnih prilika nastale na prijelazu stoljeća u području kulture stanovanja. Dok god je, naime, postojalo otvoreno ognjište, a dim se širio po "crnoj" kuhinji, o platnenim ukrasima nije moglo biti govora. Tek s prijelazom s otvorenog ognjišta na štednjake niknule su vezenine po vitrinama, zidovima, poklopcima štednjaka, šivaćih strojeva i slično. Tužbe na dosadni nagrizajući dim, ali također i sve manja količina drva za loženje, potaknuli su u 18. stoljeću istraživanja o mogućnostima zatvorenog loženja vatre. U Berlinu je čak 1784. godine osnovano Društvo za umjetnost štednje drva. Plodovi svih tih napora osjećaju se u praksi ipak tek na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, kada brojni modeli štednjaka ulaze u kuhinje svih gradskih područja srednje Europe, čime one postaju "bijele", svijetle ("Die Anständige Lust - Von Esskultur und Tafelsitten", 1993, 457 - 465). Iz potrebe isticanja važnosti ove činjenice za proučavanje ukrasnih platnenih predmeta u prostoru kuhinje rodio se i naslov naše izložbe: "Vez u bijeloj kuhinji".

O postupnim promjenama materijalnih prilika života u hrvatskim krajevima u 19. st. pisao je Zvonko Lovrenčević u radu "Bilogorci kod jela". Život na području Vojne krajine umnogome se razlikovao od života u Banovini. Dok je Granica razvojačena tek 1871., "ostali krajevi Hrvatske koji su još za bana Jelačića bili oslobođeni od kmetstva živjeli su na posve drugi način. Putovalo se slobodno iz pokrajine u pokrajinu, bile su žive veze sa zapadnim svijetom, trgovanjem i razmjenom dobara omogućavao se seljaku i građaninu sve bolji život. Kuhinje su imale bolje dimnjake, peći, posuđe, a svaka je malo spretnija kuharica znala pripremiti jelo koje je mogla bez stida staviti na stol svake zapadnjačke obitelji. ... A jedna, čađava Graničarka koja se i nakon diobe zadruga još uvijek mučila uz ognjište nad kojim je visio kotao na željeznom lancu - odjednom se našla na sto muka. Sad je

konačno mogla svojim očima vidjeti ono o čemu je do sada samo slušala od časničkih supruga ili njihovih dvorkinja i kuharica. Iznenada joj je bio otvoren prozor u novi svijet." (Z. Lovrenčević, 1986., 15).

Druga činjenica važna za razumijevanje popularnosti tekstilnih predmeta s porukama na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće jest živa sveprisutnost pučke kulture na širokom prostoru srednje Europe u to vrijeme. Priroda nastanka multipliciranih tekstilnih predmeta sa šablonizirano iscrtanim prizorima i tekstovima, kao i način njihova širenja, reći će da su i oni proizvod pučkog stvaralaštva. Ta tvrdnja može se potkrijepiti kako u svezi s nastankom tekstova, tako i u svezi s nastankom slikovnih prizora koje nalazimo na kuhinjskom tekstilu.

Iz rada "O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima" Maje Bošković - Stulli citiram: "... elitna i pučka književnost, obje u tiskanom obliku, usporedni su proizvodi Guttenbergova doba. No, u to se doba pučka književnost ujedno javlja i traje ipak i u rukopisnom obliku: to su raznolike privatne pjesmarice, zbirke molitava, izreka, dijelova obreda, pričica - zapisivane u sveščice i prepisivane mnogo puta. U tim se bilježnicama podjednako mogu naći književni pokušaji pojedinaca, kao i pjesme koje se prepisuju od drugih - pjesme za pjevanje i pjesme za čitanje, pjesme tradicijske usmene i pjesme manje ili više poznatih autora, pjesme nikad još neobjavljene i pjesme preuzete iz tiskanih izdanja. Takvi se zapisi opravdano uključuju u pučku književnost, kao što joj pripadaju epitafi, reklamni natpisi, natpisi po gostionicama, natpisi na vrčevima, na licitarskim srcima, **na ukrasnim kuhinjskim krpama** (istakla N.M.), zapisi po zidovima, spomenarski zapisi." (M. Bošković - Stulli, 1973., 181).

Pojmom pučke književnosti bavio se i Pavao Pavličić. On smatra da u međuprostoru između narodne književnosti i elitne, visoke književnosti valja razlikovati tri vrste književnosti: pučku, trivijalnu i masovnu. Nakon pojašnjenja razlika između pučke i narodne književnosti, Pavličić kaže: "Ima, međutim, i sličnosti između pučke i narodne književnosti, i upravo su te sličnosti ono što pučku književnost razlikuje od trivijalne i masovne. Ta sličnost leži prije svega u statusu autora. U usmenoj književnosti pojam autora nije poznat, pa zato usmeni stvaralac sebe vidi kao prenosioca nečega što već otprije postoji, čak i onda kad dobro zna da sam izmišlja ono o čemu pjeva ili pripovijeda ... U pučkoj je književnosti često vrlo slično: i tu je autor anonimn, ili čak i namjerno zatajen." (P. Pavličić, 1987, 75). Ono što pučki autor prenosi ne predstavlja se kao individualna kreacija jer cilj pučko-književnog teksta nije literarnost. Njegov cilj je djelovanje u zbilji, praktična korisnost za čitatelja kao poučnost ili znanje. "A kod takve orijentacije pojam autorstva nije neophodan, pa je čak ponekad i štetan. Zato se pučki tekstovi prenose, prevode, prerađuju i uopće, kolaju, a da se nitko ne pita tko ih je i kada napisao." (isto, 76). Među njih Pavličić ubraja i stihove na kuhinjskim krpama (isto, 82). Kako bi izrazio opća znanja i pouke, pučki se stvaratelj ne koristi samo izražajnim sredstvima svojeg doba, već i kulturnom zaostavštinom i stilskim elementima ranijih razdoblja, sve do antičke kulture i biblijske tradicije.

U knjizi "Teorija citatnosti" Dubravka Oraić - Tolić protumačila nam je tako da su zidne krpe jedna vrsta prežitka (survivala) srednjovjekovnog ilustrativnog citatnog žanra, takozvanog florilegija (lat. florilegium - izbor cvjetova), s pomoću kojeg je "srednji vijek najlakše i najbrže usvajao golemu antičku tradiciju u instant-izdanju mudrih izreka izabranih autoriteta" (D. Oraić - Tolić, 1990, 58) i kao primjer navela zidnu krpu iz Donjih Andrijevac sa Senekinom izrekom "Ruka ruku mije - obraz obadvije" (isto, 60).

Usvajanjem pak biblijske tradicije od strane hrvatske usmene književnosti i pučkknjiževnih tekstova

bavio se Stipe Botica. Pored slike svijeta, često crne i neizvjesne, "u Bibliji se pojavljuje i sporadično isticanje hedonističkog stava", piše Botica u knjizi "Biblija i hrvatska kulturna tradicija". "Propovjednik to čini više puta: "Nema čovjeku druge sreće već jesti i piti i biti zadovoljan svojim poslom. I to je, vidim, dar Božje ruke" (Prop 2,24) ili još očitije: "Zato slavim veselje jer nema čovjeku sreće pod suncem nego u jelu, pilu i nasladi" (Prop 8,15). Na ovakvim se poticajima više motivirala hrvatska usmena književnost jer hedonističkih proplamsaja ima u svim usmenoknjiževnim vrstama: osobito u pričama, romancama, u "nebrojenom blagu" i "velikim gozbama" epske pjesme, ugodajima na skupovima / sastancima gdje nastaju zdravice i slično." (S. Botica, 1995., 24). Proplamsaje biblijskog hedonizma prepoznajemo upravo u tekstu sa zidne krpe: "Jedimo ... pijmo ... veseli budimo". Sličan smisao ima i tekst: "Puna kuća voća, slada, al najslađa žena mlada".

Osim iz biblijske i antičke tradicije, pučki tvorci tekstova za kuhinjski tekstil preuzimali su izreke, pouke i znanja i iz drugih kulturnih epoha.

Pučki stvaratelji pabirče i prerađuju također i likovne elemente različitih kulturnih razdoblja i umjetničkih stilova. Kada Vera Hasalova i Jaroslav Vajdiš u "Die Volkskunde in der Tschechoslowakie" pišu o nastajanju kalupa za paprenjake, općenito nas upućuju u proces nastajanja pučke kulture pod utjecajima visoke kulture: "U našim gradovima radila je - u nekoliko slučajeva već od kasnog srednjeg vijeka - skupina zanatlija, koja je za uobličavanje svojih proizvoda trebala kalupe za lijevanje ili klišee (stereotipne ploče). Ova pomoćna sredstva ... bila su pravljena od drveta i činila su dio narodnog reljefa. Tim poslom su se bavili uglavnom specijalizirani narodni drvoreci (nerijetko i "putujući šegrti"), no kalupe su često pravili voskari i medicari, a izuzetno i bojadisači. Stariji klišeeji za plavotisak sa grubo rezanim ornamentom su, doduše, bogato zastupljeni u našim zbirkama, no češće se nalaze oni iz novijeg vremena, nadopunjeni limom i pribadačama. ... Mašta i bogatstvo ideja rezbara kalupa bili su neiscrpni: motive su preuzimali iz renesanse (ples dama i gospode u stilski vjernim kostimima), baroka (kavaliri i sluga, konjanici), rokokoja (gospoda u bogatim nošnjama, ponekad u kočijama sa zapregom, harlekin i lakrdijaš), ampira (kicoš i djevojka), žanrovskog realizma 19. stoljeća (seljanke u nošnjama, dimnjačari, djeca) ili iz slika svetaca (osobito omiljen bio je Sv. Nikola, ali su omiljene bile i hodočasničke madone); no bilo je i aktualnog materijala." (V. Hasalova, J. Vajdiš, 1974, 204-205).

Izum drvoreza kao grafičke tehnike općenito je važan za popularnu umjetnost jer se upravo uz njegovu pomoć visoka umjetnost omasovljivala i "prerađivala" u popularnu. Pri tome, međutim, "ne možemo previdjeti takve osobine koje nisu isključivo destruktivne prirode (rušenje, vulgariziranje, prizemljenje jezika visoke umjetnosti) nego, štoviše, sadrže zamjetnu količinu stvaralačkih vrijednosti" (Z. Maković, 1981, 37). Najčešće se, naravno, radi o otiscima drvoreza na papir. Hasalova i Vajdiš, međutim, spominju i drvene kalupe koje su koristili bojadisači, a u knjizi Hansa Karlingera: "Deutsche Volkskunst" nalazimo dvije zanimljive fotografije. Jedna prikazuje rezbareni drveni kalup s prikazom Sv. Vendelina za otiskivanje boje na tkaninu, točnije Wallfahrtstuch (Wallfahrt, njem. - hodočašće, proštenje + Tuch, njem. - sukno, krpa, rubac) iz vremena oko 1800. (H. Karlinger, 1934, 222) - sl. 1., dok druga prikazuje primjerak "hodočasničkog rupca" iz Švapske, iz 18. stoljeća, na kojem je plavim tiskom otisnuta Pieta i tekst: "S MARIA VON BALMBIHL" (isto, 223) - sl. 2.

Imbro Tkalac (1824-1912) u svojim "Mladenačkim usmenama iz Hrvatske" spominje pak nekakvu "prešu za ubruse", na kojoj su on i njegov učitelj crtanja (negdje oko 1839. godine) pokušali otisnuti radirane crteže na papir. Nakon što je Imbro iglom nacrtao crtež na bakrenoj ploči, učitelj "Baldi se udario rukom po čelu: zaboravio je da ne samo u Karlovcu nego u čitavoj Hrvatskoj nema preše za bakrotisak." Tada se Imbro sjetio da kod kuće imaju malu prešu za ubruse, pa je predložio da

Slika 1. Model bojane tkanine za hodočasničku maramu sa Sv. Vendelinom, oko 1800. Karlsruhe, Zemaljski muzej

Slika 2. Hodočasnička marama. Švapska. Plavi tisak na lajnenu. 18. st., Stuttgart, srednjovjekovna zbirka

pokušaju s tom prešom (I. Tkalac, 2002., 152 - 153). Jedan od načina otiskivanja slikovnih prizora na tkaninu i to upravo za potrebe puka, bio je, očito, poznat u srednjoj Europi već i prijašnjih stoljeća. Jesu li se, osim "hodočasničkih rubaca", proizvodile i druge vrste popularnog tekstila s otisnutim slikovnim prizorima i, ako jesu, u koje svrhe su se koristili ti predmeti, pitanja su koja bi bilo korisno istražiti.

Preuzimanje elemenata visoke kulture, tako svojstveno pučkom stvaralaštvu, prepoznajemo, dakle, i u slikovnom materijalu što ga nudi "fordrukani" kuhinjski tekstil. Osim utjecaja slika svetaca i drugih religijskih motiva, utjecaje su, više ili manje, vršili renesansa, barok, rokoko i ampir, bidermajer, secesija, žanrovsko slikarstvo. Iz renesanse i baroka tu je na primjer putto, iz rokokoja i ampira stilske kostimi, iz secesije osobita ornamentika.

Na različitim tekstilnim predmetima za kuhinjsku upotrebu često vidimo likove Holandanki i Holandana, u nošnji s prepoznatljivim kapama i klompama, smještenih u tipičnom holandskom pejzažu s vjetrenjačama i lađicama na vodi. Pišući o životu u Beču sredinom 30-tih godina ovoga stoljeća, zapazio ih je i Wolfgang Georg Fischer i opisao u romanu "Stanovi": "... pred krevetima niski divan s okruglim jastucima ... tondo lijevog jastuka prikazuje vjetrenjaču, ispred nje je kanal kojim plovi čamac, u njemu sjedi ribar i peca. Holandani što se kliču po ukrasnim trakama u kuhinji, vjetrenjača izvezena na jastuku u spavaćoj sobi, skrivaju li se iza toga holandski preci? A zašto, dovraga, mladi radnički bračni par ne bi mogao jednostavno uživati u style hollandais" (W. G. Fischer,

1995, 29-30). Promatrajući holandske motive u podravskim, zagorskim, slavonskim i drugim hrvatskim kućama, također se pitamo - otkuda oni na ovim našim prostorima? Ne pronašavši odgovor u dostupnoj literaturi, zamolila sam za pomoć dr. Olgu Maruševski i dobila pisani odgovor: "Holandskim motivima podrijetlo bi moglo biti u holandskim fajansnim pločicama kojima su oblagana ognjišta i kamini, nađu se i na slikama starih holandskih majstora. Uopće je holandsko slikarstvo 17. stoljeća bilo poticajno za stvaranje realističke slikarske kulture u drugoj polovici 19. stoljeća, osobito na Münchenskoj Akademiji. A od velike umjetnosti koja je u "modi" do trivijalne nije daleko pa završava na kuhinjskim garniturama i novinskim reklamama."

Utjecaje žanrovskog realizma uočavamo na kuhinjskom tekstu ponajprije u sadržaju prizora, ali i u kompoziciji crteža.

Holandski slikar Nicolaes Maes naslikao je 1655. godine "Lijenu služavku", jedan od najranijih enterijera s pogledom u drugu sobu (M. Levi, 1967., 202). Na toj slici vidimo služavku i gazdaricu, pod popločen svijetlo-tamnim pločicama, na podu zdjele, mačku na stolu... Svakodnevne poslove, obične radnje poput guljenja jabuka, pranja posuđa, čišćenja peradi, donošenja vode, atmosferu kućnih razgovora i posjeta, često s prikazom odloženih predmeta na podu, prevrnutog stolca, crno-bijelih pločica, psa ili mačke, i s pogledom u drugu sobu, slikali su mnogi holandski majstori iz 16. i 17. stoljeća: Pieter Aertsen, Joachim Bueckeler, Gerard Dou, Gerard Ter Borch, Hendrich van der Burch, Pieter de Hooch, Gabriel Metsu, Johannes Vermeer, Hendrich Pot, Godfried Schalehen, Jan Steen i drugi. Holandski pejzaž naći ćemo kod Jacoba van Ruisdaela, Adriaena Pietersza van de Vennea, a portrete parova, osim u holandskih majstora, i kod engleskih i francuskih slikara iz 18. stoljeća: Williama Hogartha, Thomasa Gainsborougha i Chardina.

Ono što slikarski realizam 19. stoljeća rado preuzima od holandskog realizma 17. stoljeća jest slikanje žanr-scena. Ugledajući se na umjetnost koja je u "modi" (tj. na realizam 19. stoljeća), čine to i pučki, anonimni tvorci prizora za umnožavanje na tekstil.

Pored žanrovskog realizma, bitan utjecaj na slikovni izraz "fordrukanog" tekstila imao je još i stil bidermajera. Bidermajer je slika ugođaja koja budi emocije i djeluje na raspoloženje. U Vjesnikovom prilogu uz izložbu "Bidermajer u Hrvatskoj" od 27. travnja 1997. godine o tome čitamo: "... nakon Bečkog kongresa (prisutan je) snažan pritisak apsolutističke restauracije na svim poljima društvenog života. Običnom građaninu ne preostaje drugo nego da se povuče i živi mirno u svom domu, daleko od političkih i socijalnih previranja... Dom je postao njegovim utočištem i zato su ga građani ukrašavali različitim sitnim predmetima, koji do tada nisu ni postojali. On u svom zatvorenom svijetu stvara ugođaj idilične sentimentalnosti u kojem teži za udobnošću i materijalnim blagostanjem." Premda predmete ovog istraživanja nisam pronašla izravno u katalogu izložbe ili na samoj izložbi "Bidermajer u Hrvatskoj", pa niti inače tako stare primjerke na terenu (možda zbog toga što otvorena ognjišta još nisu u dovoljnoj mjeri uzmaknula pred štednjacima), bidermajer možemo smatrati duhovnom pretpostavkom kasnijoj pojavnosti mnoštva tekstilnih ukrasnih predmeta za kuhinju. Oni također imaju funkciju stvaranja slike ugođaja koja budi emocije i djeluje na raspoloženje, a to se i postiže primjenom mnogih motiva omiljenih upravo u bidermajeru (cvjetni vjenčići, cvjetne grančice, golubovi, paunovi, pijetlovi, lovački prizori, žanr-scene, religiozni motivi, rodoljubni natpisi i portreti poznatih osoba).

Pojavnost tekstilnih vezanih predmeta u kuhinji tijesno je, dakle, povezana s upotrebom štednjaka. Po uzoru na građanske kuće s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće štednjaci i tekstilni ukrasi šire se, osobito između dva svjetska rata, i u seoske i gradske radničke domove.

Stari hrvatski oblik organizacije života u seljačkim obiteljskim zadrugama raspada se u prvom naletu nakon razvojačenja Granice, a zatim konačno i potpuno u razdoblju između dva svjetska rata. Duh novog doba i promijenjeni društveno-ekonomski odnosi omogućili su mladim bračnim parovima samostalnije odlučivanje o svim segmentima života, a utjecaji iz viših društvenih slojeva prodirali su brže i sveobuhvatnije u njihove nove domove. Od građanske estetike koja je zahtijevala kompletiranost, usklađenost motiva i profinjenost u izradi tekstilnih kuhinjskih ukrasa, seljaštvo i radništvo preuzimalo je onoliko koliko je moglo prema svojim skromnijim mogućnostima. Kada nije bilo vremena za dugotrajno vezenje, kupovali su se "štampani", "naklopni" primjerci, a u skromnijih domaćica kuhinja se mogla ukrasiti samo kakvom zidnom krpom.

Velike promjene društveno-ekonomskih odnosa uslijedile su potom 60-tih godina 20. stoljeća. Sve manje domaćinstava ostvaruje prihode od poljoprivrede, a sve više njih od zaposlenja u gradu. Na selu se intenzivno grade nove kuće po uzoru na gradske obiteljske kuće (A. Muraj, 1977, 129). U njima sada domaćice žele imati suvremenu kuhinju sa stojećim i visećim kuhinjskim "elementima", sudoperom, električnim štednjakom, hladionikom i drugim suvremenim uređajima, i istovremeno napuštaju ukrašavanje kuhinjskog prostora "štrajfnama", ručnicima na "obrisačnici", zidnim krpama i "češljarkama".

"Kad sam se ja udavala 1956. godine", priča Doroteja Jakupić iz Koprivničkog Ivanca, *"kuharice" su već bile staromodne, to već napredne kuće nisu imale.*"

"Mama je govorila: "Moraš delati, trebat će ti!", a sad mi stoje u ormaru", kaže Anica Petričević.

"Nemam ih u kuhinji, odnesla sam ih v gorice", čula sam od više kazivačica.

Neke su domaćice iskoristile zidne krpe za brisanje posuđa ili čak za pranje poda, i tako su se krpe "zdošle".

Ekonomske, kulturne i ideološke promjene u desetljećima iza drugog svjetskog rata promijenile su ljestvicu uvriježenih društvenih vrijednosti, a za razliku od društva koje je poruke odašiljalo uz pomoć različitih pučkih proizvoda, pa ih tako oblikovalo i u stihove i prizore za vezenje, novi društveni poredak za svoje poruke ima na raspolaganju sasvim nove, efikasne medije. Kuhinjski tekstil s porukom postupno gubi obje važne funkcije: upotrebno-ukrasnu i komunikacijsku. Istina, za kakvu svečanu prigodu još uvijek će dobro doći stari stolnjak s porukom, a suvremenoj blagovaonskoj vitrini pristajat će bakine "štrajfe", no velika većina kuhinjskog tekstila s natpisima i prizorima pospremljena je u ormarima, odakle se gotovo nikada ne vadi.

Kulturne promjene, međutim, ne teku jednakomjerno u svim dijelovima društva. Domaćice koje nisu bitno izmijenile svoj životni i radni, kuhinjski prostor, i nadalje cijene upotrebno-ukrasnu funkciju kuhinjskog tekstila s porukom. Dapače, u Podravini za tu svrhu koriste i dostupne im "Podravkine" reklamne krpe iz 80-tih i 90-tih godina, pa pored vezenih i "štampanih krpa s placa", danas na kuhinjskim zidovima možemo susresti i ovakve:

Pijetao i kokica u zagrljaju, s porukom:

- Kad se sa srcem kuha, kuha se Podravka juha.

Prizor iz reklamnog crtanog filma poručuje kratko i jasno:

- Podravka - 35 godina juha".

Zadovoljna obitelj za stolom, ura pokazuje 12 sati, a iznad štednjaka na drva vidimo "kuharicu" na kojoj piše: **"Z ladleka je treba kockicu zeti, i sem je v kipuću vodicu deti!"**. Cjelokupan prizor potkrepljuje tekst:

- Toplina doma uz tanjur Podravka juhe.

I drugi su slogani sugestivni:

- *Od srca srcu - Podravka*

- *Nigdje ga nema do Podravka džema*

- *Želim želin*

- *Fant, fant, fantastično - kuhanje bez po' muke.*

Reklamne krpe, inspirirane starim zidnim "kuharicama", imaju, dakle, upotrebnu, za ponekog čak i ukrasnu funkciju. Ali komunikacijska funkcija koju ove krpe uspostavljaju nije više ona neposredna komunikacijska funkcija pučkih tekstova (koja je, vidjeli smo, u jednom dobu već izživljena i nadvladana), već je to transponirana komunikacijska funkcija, čiji je cilj poticanje pozitivnih, snažnih i lakoproizvedivih asocijacija na "atmosferu tople bakine kuhinje", pa jedinstvena poruka reklamnih krpa zapravo glasi: Premda hranu proizvodimo industrijski, jela pripremljena s našim proizvodima, kvalitetom i okusom odgovaraju domaćoj kuhinji.

Značenje bilo kojeg predmeta vremenska je (društvena) kategorija; to je promjenljiva vrijednost koja se mijenja iz vremena u vrijeme, biva podložna čitanjima svakog vremena, koje je pak determinirano vlastitim pogledima na svijet (I. Maroević, 1993, 148). Ključ za razumijevanje današnjih oblika pojavnosti zidne krpe - kao medija umjetničkog izraza, kao medija reklamnih poruka ili kao "ustakljeni art" (bakina zaostavština pod staklom kao slika) jest u novom značenju koje naše vrijeme pridaje ovom, naoko trivijalnom, predmetu. A ono je u moći prisjećanja (asocijativnosti) koju, između svih vrsta kuhinjskog tekstila s porukama, zidna krpa nosi u najvećoj mjeri.

"U bakinjoj staroj peći / ugasio se davno plamen! / Samo stara krposlika / te topline čuva znamen!" rekao bi Pajo Kanižaj (Vojo Radoičić, "Krpe iz kužine", katalog izložbe, 1995.).

Sjećanja su nasušna ljudska potreba. Ona su živa svjedočanstva našeg ranijeg postojanja, govore o tome kakvi smo bili nekada, tumače tko smo i kakvi smo uopće. Izazvana ponekad posve običnim stvarima, pridaju napokon i tim stvarima ravnopravan položaj u svijetu materijalne kulture.

Bilješke:

Ovaj tekst je napisan u svrhu kataloga planirane izložbe i uglavnom je završen još 1998. godine. Zbog nemogućnosti financiranja kataloga, sada se objavljuje u Podravskom zborniku, a izložba će se održati u Podravkinom izložbenom prostoru u studenome 2003.

Literatura:

1. **Belaj, Vitomir.** "Križevački štatuti" u kulturnome kontekstu, u: Gozbe i zdravice u hrvatskoj književnosti, Ogranak Matice hrvatske, Križevci, 1994., 461 - 468.
2. **"Bidermajer u Hrvatskoj"**, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1997.
3. **"Bidermajer u Hrvatskoj"**, Vjesnikov kulturni prilog uz izložbu "Bidermajer u Hrvatskoj", Vjesnik, 27. 4. 1997.
4. **Bošković-Stulli, Maja.** O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima, Umjetnost riječi, Zagreb, 1973., br. 3, 149 - 185.
5. **Botica, Stipe.** Biblija i hrvatska kulturna tradicija, Zagreb, 1995.
6. **Brkan, Božica.** "Kuharice, manje zbori!", Večernji list, 25. 10. 1992.
7. **Bugler, Caroline.** Dutch Painting, Mayflower Books, New York, 1979.
8. **"Die Anständige Lust - Von Esskultur und Tafelsitten"**, katalog izložbe, Münchner Stadtmuseum, München, 1993.
9. **Dolenec-Dravski, Miroslav.** Svadbeni običaji podravskog mjesta Virja, Virje na razmeđu stoljeća, zbornik III, Virje, 1987., 65 - 80.
10. **Feletar, Dragutin.** Prilozi za povijest koprivničke gimnazije od 1906. do 1945. godine, Podravski zbornik 79, 70 - 96.

11. **Fischer, Wolfgang Georg.** Stanovi / Namještene sobe, Znanje, Zagreb, 1995.
12. **Hasalova, Vera - Vajdiš, Jaroslav.** Die Volkskunst in der Tschechoslowakei, Artia, Prag, 1974.
13. **Hozo, Dževad.** Umjetnost multioriginala, Ljubljana, 1988.
14. **I Grandi Musei,** Touring Club Italiano, Milano: Rijksmuseum, Amsterdam, 1974. National Gallery, Londra, 1977. Kunsthistorisches Museum, Vienna, 1981. i Gemäldegalerie, Berlino, 1982. Karlinger, Hans. Deutsche Volkskunst, Berlin, 1938.
15. **Klaić, Bratoljub.** Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1981.
16. **Kravanja, Boštjan - Ferkov, Katarina - Povše, Katja.** Stensko okrasje v Podsveti in okolici. Raziskovalna delavnica Podsreda ž95&'96, Ljubljana, 1997, 121 - 140.
17. **Levey, Michael.** Istorija slikarstva, Beograd, 1967.
18. **Lovrenčević, Zvonko.** Bilogorci kod jela, Zavod za istraživanje folklor, Sign. 1207/1986.
19. **Maković, Zvonko.** Popularna štampana slika, Život umjetnosti 32, Zagreb, 1981., 35 - 47.
20. **Maroević, Ivo.** Uvod u muzeologiju, Zagreb, 1993.
21. **Maruševski, Olga.** Počeci modne propagande u Hrvatskoj, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, Zagreb, 1971., br. 4., 16 -23.
22. **Muraj, Aleksandra.** Transformiranje načina i kulture stanovanja u Jalševcu, Narodna umjetnost 14, Zagreb 1977., 95 - 149.
23. **Oraić-Tolić, Dubravka.** Teorija citatnosti, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1990.
24. **Pariška moda,** list za žensku i dječju odjeću i za ženski ručni rad, godišta: 1895., 1896., 1897., 1920., 1921., 1922., 1923. i 1924.
25. **Pavličić, Pavao.** Šapudl, Zagreb, 1995., Kruh i mast, Znanje, Zagreb, 1996., Pučka, trivijalna i masovna književnost, u: Trivijalna književnost, zbornik tekstova, Beograd, 1987.
26. **"Pisana riječ u Hrvatskoj",** katalog izložbe, Zagreb, 1985/86.
27. **Radoičić, Vojo.** Krpe iz kužine, katalog izložbe, 1995.
28. **Rihtman - Auguštin, Dunja.** Etnološka istraživanja u gradu - problemi i dileme, Etnološka tribina 3, Zagreb, 1980., 63 - 72.
29. **Smerdel, Inja.** Stensko okrasje kot eden razpoznavnih znakov načina življenja, Etnološki pregled 17, Beograd, 1982., 199 - 208.
30. **Šmitek, Zmago.** Stensko okrasje v Halozah, Časopis za zgodovino in narodopisje 50, Maribor, 1979, 1 - 2, 573 - 580.
31. **Šuvak, Dragica.** Tekstilno rukotvorstvo slatinskog područja, katalog izložbe, Slatina, 1996.
32. **Tkalac, Imbro.** Mladenačke uspomene iz Hrvatske. Karlovac, 2002.
33. **Töpfer, Ana.** Krapinska purgerska kuhinja, Krapina, 1995.
34. **Vukelić, Vilma.** Tragovi prošlosti, memoari, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1994.

Zahvale

Zahvaljujem dr. Tihani Petrović s Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu na strpljivom čitanju teksta i na korisnim sugestijama.

Zahvaljujem gospodinu Vladimiru Kostjuku na trudu oko fotografiranja materijala, a gospodinu Hrvoju Šlabeku na lekturi teksta.

SUMMARY

Nada MATIJAŠKO

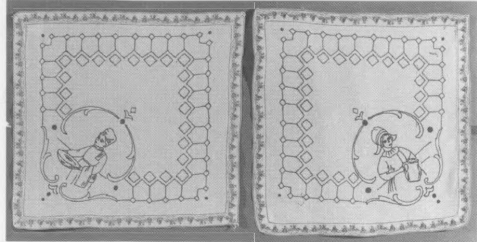
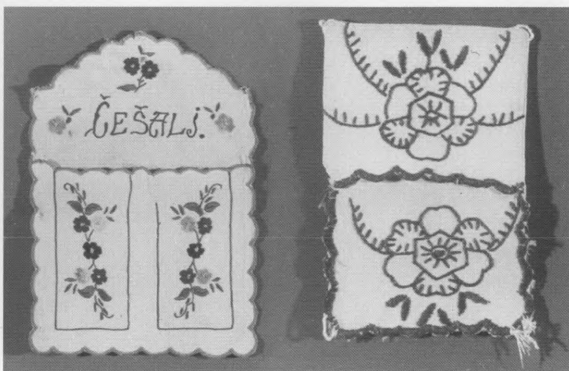
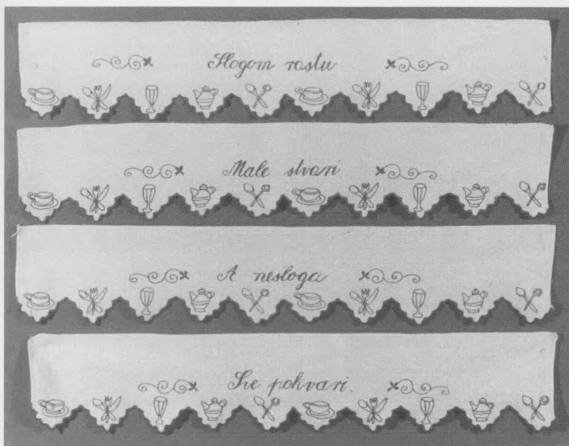
EMBROIDERY IN THE WHITE KITCHEN

contribution to the culture of living research

*Article "Embroidery in the White Kitchen" has the aim to research and present the origin, meaning and variety of inscriptions and picture contents applicated on various textile items to equip the kitchen, i.e. to investigate and present one cultural phenomenon which did not originate from the people, but has grown together with these people, and shown new meanings (and new forms) to one of the items in the present times. This item is the wall cloth. The beginnings of kitchen decorations in the form of wall cloths, towels ("driers"), table cloths, doilies, shelf-ribbons, comb and brush holders and other textile items closely related to the beginnings of the use of cookers in towns, and later on in the country kitchens at the turn of the 20th centruy. As a matter of fact, the then **black**, smoked kitchens become bright and **white** and ready to get equipped with a variety of textile, usable and decorative items. A too rich flow of texts and pictures on the kitchen textile items can be explained as one of folk-culture expressions, existant in the early 20th century within the Central European area. Taking over proverbs, morals and wits from various cultural traditions, as well as artistic elements of different artistic styles of the so called sophisticated art, anonymous folk authors remade and reformed them into folk-literary expressions and pictures, applicated them in textile and sold them to the masses in the open-air markets and shops. Their popularity was increased by magazines for handicraft and by the system of schooling which encouraged learning of various handwork techniques in their school programmes.*

Economic, cultural and ideological changes in the decades following World War II changed the chart of established social values. Except that, new social order has completely new, effective media available for its messages. Kitchen cloths with a message were gradually losing both of their functions: applicable-decorative and communicational.

At the moment when wall cloths had almost been forgotten, late 20th century witnessed a revived interest for them, but now they become a media of artistic expression or carriers of advertising messages. Key to understanding of contemporary forms of wall cloths is in new meanings that people of today put into this item, which is in the power of recollection (associations) of "granny's warm kitchen", i.e. in the memory of one's own roots as basic human needs.

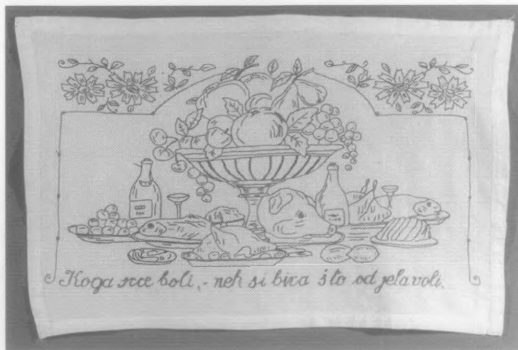
Slika 1. Ručnik, Hlebine

Slika 2. Zidna krpa, Hlebine

Slika 3. "Štrajfne" za vitrinu, Muzej prehrane "Podravka"

Slika 4. "Češljarka" i džepić za šibice, Križic (Moslavina)

Slika 5. "Dekrli", Gradski muzej Karlovac

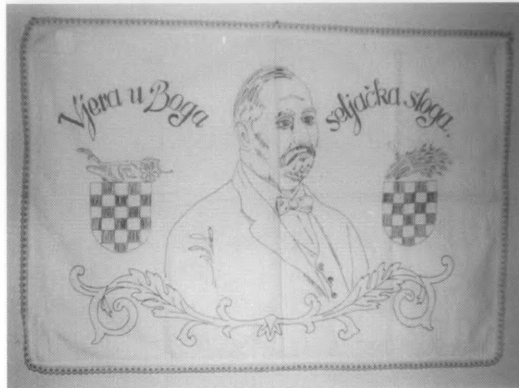

- Slika 1. Zidna krpa, Muzej grada Koprivnice
Slika 2. Zidna krpa, Kunovec
Slika 3. Zidna krpa, Kunovec
Slika 4. Zidna krpa, Križić (Moslavina)
Slika 5. Zidna krpa, Koprivnica
Slika 6. Zidna krpa, Kućan kraj Ludbrega
Slika 7. Zidna krpa, Kunovec

- Slika 1. Zidna krpa, Križic
 Slika 2. Zidna krpa, Križic
 Slika 3. "Kuharica" Đurđevac
 Slika 4. "Kuharica", Virje
 Slika 5. "Zidnjak", Viljevo (Slavonija)
 Slika 6. "Kuharica", Hlebine
 Slika 7. Zidna krpa, M uzelj grada Splita

Slika 1. Zidna krpa, Koprivnica

Slika 2. Zidna krpa, Koprivnica

Slika 3. "Zidnjak", Viljevo (Slavonija)

Slika 4. "Zidnjak", Viljevo (Slavonija)

Slika 5. Zidna krpa, iz zbirke Božidara Kanajeta, Zagreb

Slika 6. Zidna krpa, iz zbirke Božidara Kanajeta, Zagreb - izvući bez bjeline

Slika 1.-6. Podravkine reklamne krpe

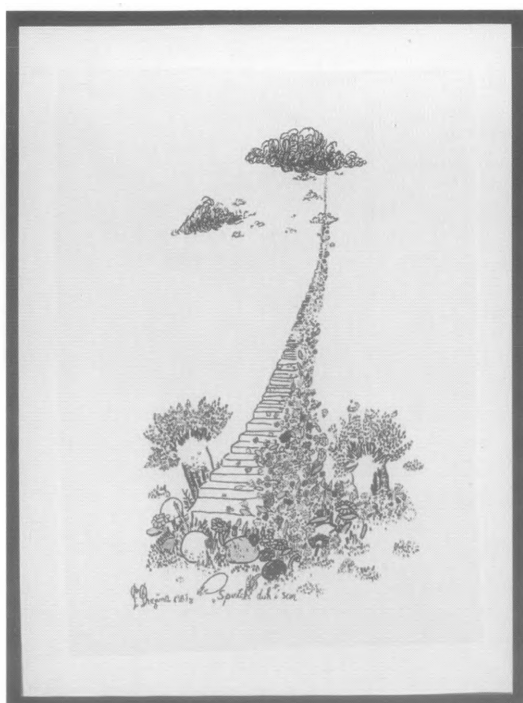
Slika 1. VOJO RADOIČIĆ
iz fundusa Muzeja prehrane "Podravka"

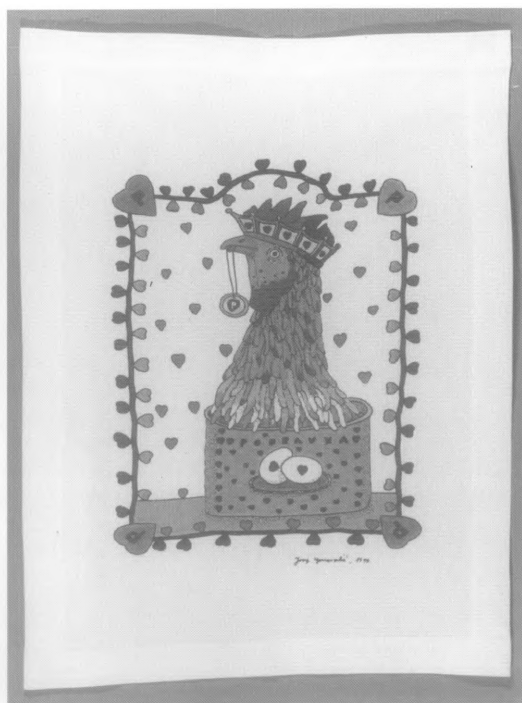
Slika 2. JOSIP CUGOVČAN
Izvezla: Nedreta Husaković

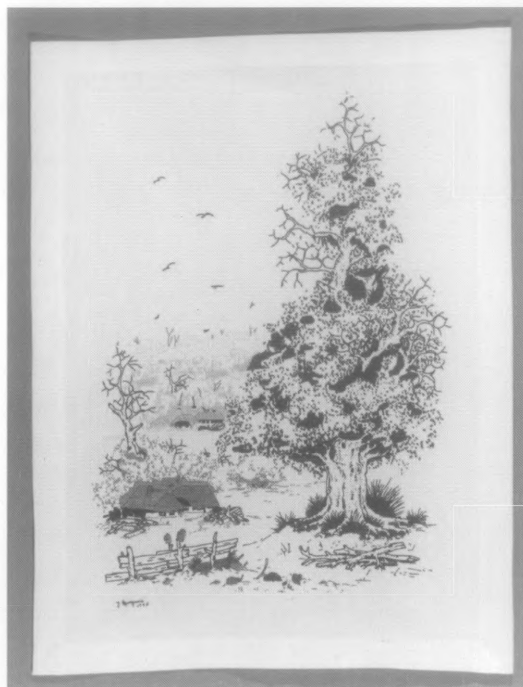
Slika 3. VLADIMIR DOLENEC
Izvezla: Mirjana Brgles

Slika 1. FRANJO DUGINA
Izvezla: Nevenka Košar

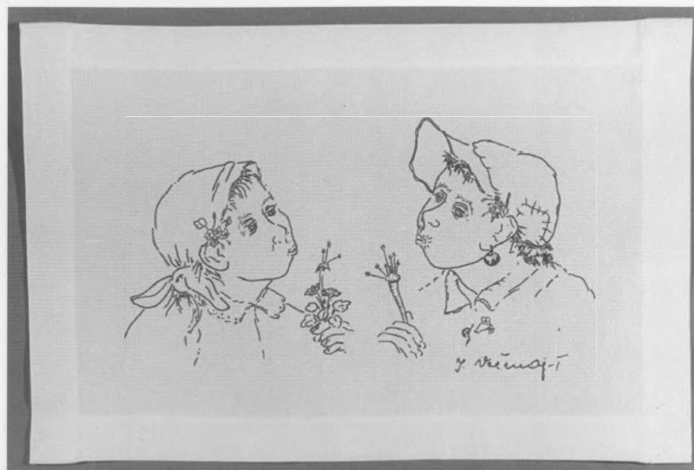
Slika 2. JOSIP GENERALIĆ
Izvezla: Radojka Šajatović

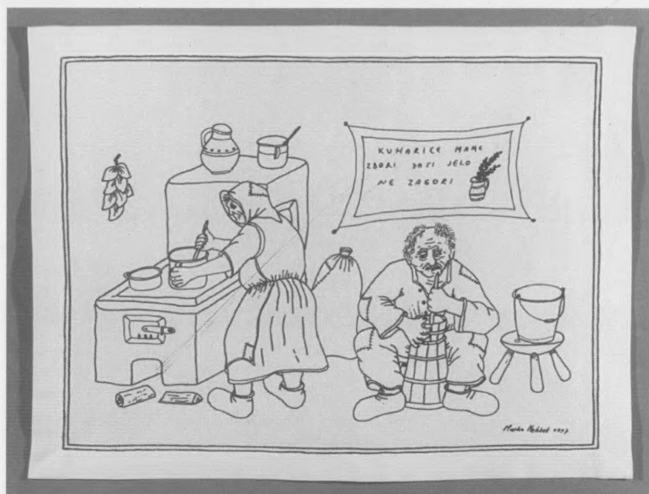
Slika 3. JOSIP GREGURIĆ
Izvezle: N. Košar i R. Šajatović

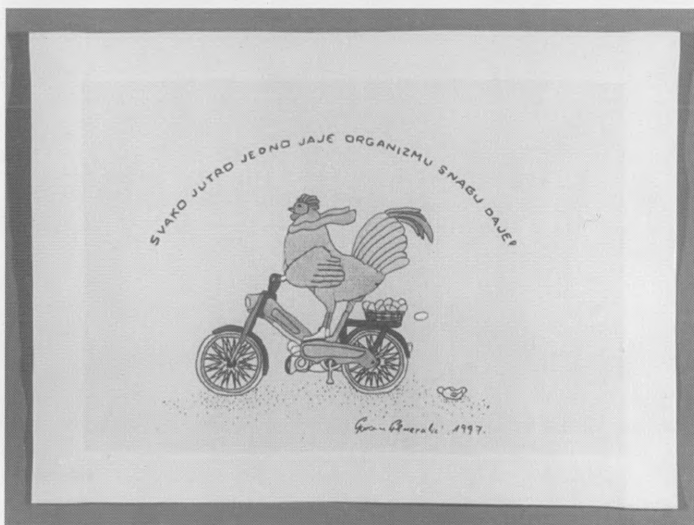
Slika 4. ZVONKO SIGETIĆ
Izvezla: Mirjana Brgles

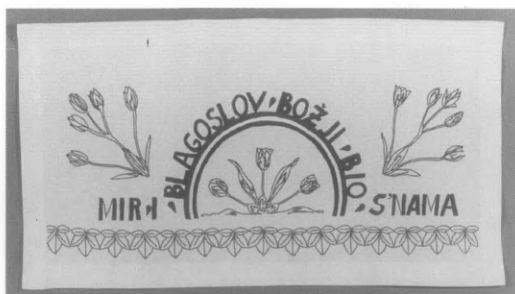
Slika 1. IVAN VEČENAJ
Izvezla: Danica Magaš

Slika 2. MARTIN MEHKEK
Izvezla: Danica Magaš

Slika 3. GORAN GENERALIĆ
Izvezla: Nevenka Košar

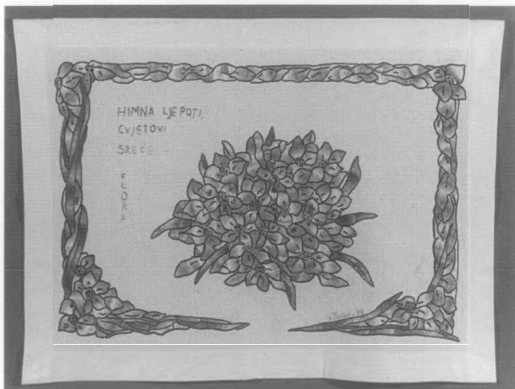
Slika 1. JOSIP TOT
zvezla: Danica Magaš

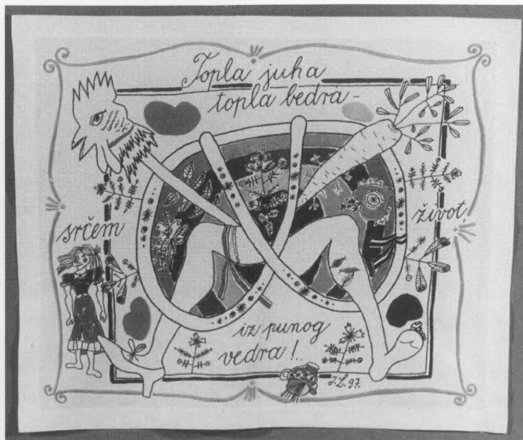
Slika 2. ZLATKO ŠTRFIČEK
Izvezla: Nedreta Husaković

Slika 3. VLATKA KORDINA
Izvezla: Nevenka Košar

Slika 4. NADA ZLATAR - LUKAVSKI
Izvezle: N. Košar i D. Magaš

Slika 1. TONI FRANOVIĆ

Izvezla: Nedreta Husaković

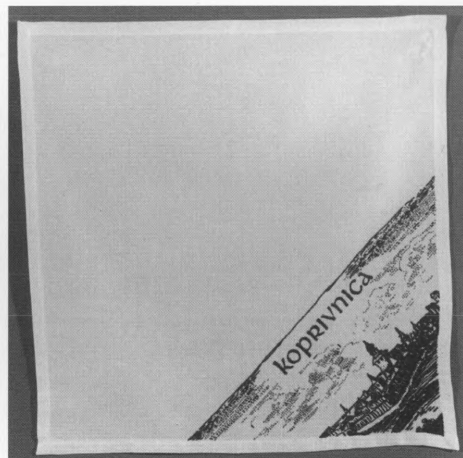
Slika 2. IVAN LOVRENČIĆ

Izvezle: Irena Kuzmić i Radojka Šajatović

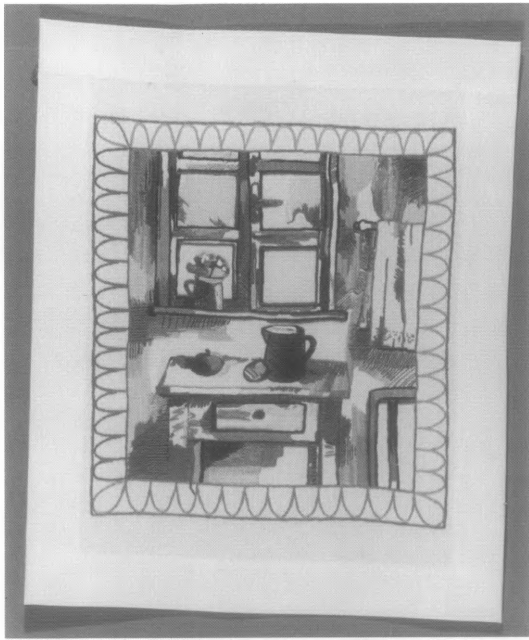
Slika 3. IRENA KUZMIĆ

Izvezla: Irena Kuzmić

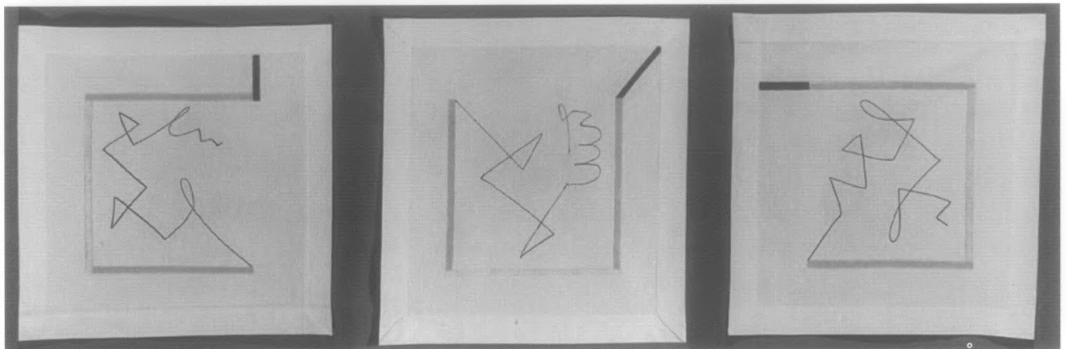

Slika 3. DRAŽENKA JALŠIĆ ERNEČIĆ

Izvezle: S. Eršetić i E. Haramija

*Slika 1. ŽELJKO MUCKO
Izvezla: Radojka Šajatović*

*Slika 2. SUNČANICA TUK
Izvezle: Danica Magaš i Radojka Šajatović*